

jaargang 9 - 2000 - 4

sociale interventie

- 3 Redactioneel
- 5 'Je zou een soort sociologie in zo'n gebouw moeten scheppen'
- 8 Maak plaats
- 20 Opbouwwerk en sociale wijkontwikkeling in Brussel
- 31 Sociale interventie in stedelijke vernieuwing
- 43 Het fysieke web
- 45 Diversiteit in leefstijlen en burenruzies
- 55 Signalement
- 58 Boeken
- 69 Nieuws hoger sociaal-agogisch onderwijs

SOCIALE INTERVENTIE IN STEDELIJKE VERNIEUWING

De professionele rol van het opbouwwerk

De relatie tussen de fysieke en de sociale omgeving wordt zelden indringender ervaren dan tijdens processen van stedelijke vernieuwing. Het nieuwe beleid van stedelijke vernieuwing beoogt greep te krijgen op achterstandsproblematiek door gerichte ingrepen in de fysieke leefomgeving. Het wordt beschouwd als een herijking van de stadsvernieuwing uit de jaren zeventig. Stedelijke vernieuwing wordt sterk gekleurd door de huidige trend om in naoorlogse wijken gelegen, laaggekwalificeerde (huur)woningen te vervangen door duurdere (koop- en huur)woningen, om een kapitaalkrachtige impuls aan arme wijken te geven. Deze omslag verloopt niet zonder discussie. Zo vraagt de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) zich af of er wel voldoende rekening wordt gehouden met de mogelijke sociale gevolgen van dat beleid. De RMO legt er de nadruk op dat herstructurering van woningen niet vanzelfsprekend leidt tot meer leefbare wijken: 'Verpaupering en sociale desintegratie van wijken kunnen door grootscheepse verhuisbewegingen juist worden veroorzaakt of versterkt, in plaats van tegengegaan.' In het beleid van stedelijke vernieuwing wordt er volgens de RMO van uitgegaan dat bepaalde huishoudens aan de wijken zullen worden gebonden of erheen zullen trekken. Daarbij wordt onvoldoende ingegaan op de voorwaarden waaronder dat zou kunnen geschieden (RMO, 1997). In vergelijkbare zin heeft Duyvendak zich uitgelaten.

Drs. A.F. van Veenen is partner in IGG Voogt, Wiertsema & van Veenen, Bureau voor sociaal beleid, Rotterdam.
E-mail: igg@intouch.nl.

Prof. dr. G. van der Laan is (bijzonder) hoogleraar aan de universiteiten van Utrecht (ASW) en Groningen (PAO).
E-mail: g.vanderlaan@fss.uu.nl

Hij richt zich vooral op de rol van het Opbouwwerk in de stedelijke vernieuwing. Hij stelt dat hoe belangrijk de inzet van opbouwwerk bij de stedelijke vernieuwing ook is, het opbouwwerk niet per definitie de taak heeft om zich vooral met de sociale gevolgen van fysieke ingrepen bezig te houden. Hij is van mening dat het opbouwwerk zich onafhankelijk moet opstellen, vanuit de vraag 'hoe het zwakste belang het best kan worden ondersteund' (Duyvendak, 2000).

De kern van de discussie over stedelijke vernieuwing en de rol van het opbouwwerk daarin is hiermee in hoofdlijn gekarakteriseerd. Hoe ziet de spanning tussen het fysieke en het sociale er in de dagelijkse praktijk van het opbouwwerk in een saneringsbuurtje uit? Is het mogelijk om de fysieke herstructurering te 'sturen' vanuit sociale doelstellingen? Hoe kan het opbouwwerk daarin haar professionele rol bepalen?

In dit artikel wordt de casus 'De Wilgenblokjes' beschreven (Van Veenen, 1999). De Wilgenblokjes (tijdens de transformatie van de buurt hernoemd als Zaagmolenbuurt) is een buurtje in de Rotterdamse wijk het Oude Noorden. Eerst geven we een kort overzicht van de ontwikkelingen in deze casus. Het gaat over de fasen waarin de buurt gerestructureerd werd en de manier waarop het opbouwwerk probeerde daar invloed op uit te oefenen en haar sociale interventies op af te stemmen. De ontwikkelingen dwongen het opbouwwerk op gezette tijden tot improviseren. Zoals bij zoveel ingrepen

in 'het sociale' was ook hier sprake van 'schielen op een bewegend doel'. Dat betekende permanent bijsturen, in een voortdurend veranderend krachtenveld, waarbij het de nodige moeite kostte de oorspronkelijke doelen in het oog houden.

KENMERKEN VAN SOCIALE INTERVENTIES

De bemoeienis van het opbouwwerk met de stedelijke vernieuwing is te beschouwen als een sociale interventie, zoals gezegd te onderscheiden van de fysieke herstructurering van de buurt zoals het (ver)bouwen van huizen en inrichten van publieke ruimten.

De belangrijkste kenmerken van sociale interventies kunnen worden onderscheiden aan de hand van de volgende vragen (Van der Laan, 1988):

- * Wat is de **beginsituatie** van de interventie (waaronder de probleemdefinitie)?
- * Wat is het **doel** van de interventie (eventuele referentiewaarden of gewenste eindsituatie)?
- * Wat of wie is het **object** van interventie (wie 'ondergaat' het; is het object identificeerbaar en af te bakenen)?
- * Op welke **behoefte** is de interventie gericht (gaat het bijvoorbeeld om de koopkrachtige vraag of de langetermijnbehoefte)?
- * Welke **middelen** zijn beschikbaar (budget, faciliteiten, expertise)?
- * Is er een **empirische** of **theoretische validatie** voor de verbinding van doelen en middelen (onderzoek, registratie, modellen, protocollen, theorieën)?
- * Wat of wie is het **subject** van interventie (wie voert het uit)?
- * Wat is de **relatie** tussen subject en object van interventie (symmetrisch of complementair; kan het object 'terugpraten' naar de interventie; heeft het object controle over het interventieproces)?
- * Wat is de **context** van de interventie (extern krachtenveld; verhouding micro-meso-macro)?
- * Welke **actoren** zijn vanuit de context betrokken (instanties, stuurgroepen e.d.)?
- * Hoe wordt de interventie **gelegitimeerd** (naar welke actoren; legitimatienniveaus, waardenorientaties)?
- * In hoeverre worden er sancties of **machtsmiddelen** ingezet (of beloningen uitgedeeld)?
- * Wat is de **positie** van de uitvoerder ten opzichte van de opdrachtgever (afhankelijk of onafhankelijk, definitiemacht; taakverdeling met anderen)?
- * Hoe verloopt de **sturing** tijdens de interventie (lineair, circulair)?
- * Welke **interventiestrategieën** worden gebruikt (informeren, activeren, mobiliseren, organiseren, gesprekken voeren)?
- * Welke **rollen** vervult de interventionist (adviseur, voorlichter, belangenbehartiger, 'maatje van de cliënt', hulpverlener, paternalist, etc)?
- * Welke **fasen** doorloopt het interventieproces (is er bovendien sprake van een zekere dosering)?
- * Hoe is de **afstemming** van de interventie op de fase waarin het object zich bevindt ('zone van de naaste ontwikkeling')?
- * Hoe gaat men om met **onzekerheid**, onverwachte gebeurtenissen en nieuw opduikende informatie (terugkoppeling op doelen, middelen en strategieën)?
- * Welke **handelingsniveaus** zijn te onderscheiden (van gedetailleerd en concreet tot globaal en abstract)?
- * Welke **kwaliteitseisen** worden aan de interventie gesteld (effectiviteit, dialogisch karakter)?
- * Hoe vindt de vaststelling en afweging plaats van **bedoelde** en **onbedoelde** gevolgen? (Is deze afweging vooraf gemaakt? Is er bij de opstelling van de plannen een 'bijsluiter' verstrekt?)
- * Hoe worden de **uitkomsten** van de interventie vastgesteld (meetbare en minder meetbare opbrengst)?
- * Hoe wordt de interventie **geëvalueerd** (proces- of productevaluatie)?
- * Welk niveau van **leren** wordt voor welke actoren toegestaan (enkelstag of dubbelslag)?
- * Hoe worden de **leerprocessen** van de verschillende actoren met elkaar **verbonden** (bottom-up of top-down)?

Deze elementen vormen een elastisch geheel. Als één element verandert, veranderen alle andere elementen. Dat kan vervolgens leiden tot een andere interventiemix, die weer (tussentijds) geëvalueerd dient te worden om vast te stellen of de oorspronkelijke doelen nog worden benaderd en of bijvoorbeeld nog wordt voldaan aan de kwaliteitscriteria. In feite bepaalt het hele stelsel de professionele kwaliteit van de interventie. Het is niet

zo dat een interventie is geslaagd als de doelen zijn gehaald of dat de poging is mislukt als ze niet zijn gehaald. Natuurlijk staat effectiviteit centraal. Maar er zijn ook andere kwaliteitsseisen aan de orde. Bijvoorbeeld de mogelijkheden om leerprocessen op gang te brengen die – gelet op het onderhavige thema – bijdragen aan de lokale democratie. De legitimatiebasis voor een sociale interventie is immers een belangrijke voorwaarde voor haar effectiviteit op de lange termijn.

Toch kan men niet stellen dat de doelen de middelen heiligen (Achterhuis, 1999). De middelen worden vooral geheiligd door hun effectiviteit. Daarvoor is ook de kwaliteit van de informatie over de feitelijke toestand cruciaal. Een interventionist (of een interveniërende instantie) is in hoge mate afhankelijk van de informatie die hem door de verschillende actoren in het proces wordt toegespeeld. Hij moet daarin zelf een methode van *fact-finding* ontwikkelen zoals Kurt Lewin dat in de jaren veertig van de vorige eeuw reeds nauwkeurig aangaf (Lewin, 1948). Middels een (strategisch) pad door het interventieveld moet de interventionist tot een reconstructie van de feitelijke toestand zien te komen. Daarbij is er doorgaans geen rechtstreeks verband te leggen tussen doelen en middelen. Sociale interventies worden meer gekenmerkt door permanent bijsturen dan door gericht sturen. Om met Hannah Arendt te spreken: het gaat eerder om 'handelen' dan om 'maken'. Arendt typeert maakbaarheid als de poging '... de regeling van de menselijke angelegenheden te herleiden tot een activiteit waarin één persoon, geïsoleerd van alle anderen, van begin tot het einde heer en meester blijft over zijn doen en laten' (Arendt, 1994). In sociale interventies is dat maar zelden het geval.

In het navolgende wordt dit interventieschema in grote lijnen nagelopen aan de hand van de casus.

DE BEGIN SITUATIE VAN DE INTERVENTIE

De Wilgenblokjes bestaat uit een vijftigtal bouwblokken uit 1900 rond de Wilgenstraat en de Meidoornstraat, met in totaal ruim 400 woningen. Het buurtje bevond zich lange tijd aan de 'rafelrand van de stadsvernieuwing'. In het begin van de jaren negentig maakte de woningcorporatie een plan voor sloop en nieuwbouw, met woningen, kantoren en bedrijfsruimte. Het plan riep veel discussie op. Kritiekpunt was dat onvoldoende rekening gehouden werd met de bestaande sociale

structuur. Een alternatief plan stelde een combinatie voor van sloop-nieuwbouw en renovatie. In 1995 hakte de gemeenteraad van Rotterdam na een lange discussie de knoop door en besloot tot de uitvoering van de laatste optie. Er werd gekozen voor de 'handhavingsvariant'. Dat betekende renovatie van een deel van het buurtje om de bestaande sociale samenhang te behouden en een aantrekkelijk aanbod van goedkope koopwoningen (in maatschappelijk gebonden eigendom) te creëren voor bewoners die in de wijk wilden blijven wonen. Door samenvoeging konden grotere woningen worden gemaakt. Er werd de bewoners een keuze geboden tussen een gerenoveerde woning of een casco dat zelf kon worden afgebouwd. Bewoners uit de buurt zouden het eerst in de gelegenheid gesteld worden om te kopen, daarna bewoners van de omliggende wijk het Oude Noorden, alsook mensen die de wijk reeds hadden verlaten maar wilden terugkeren. Bewoners uit de buurt die niet konden kopen werden in de gelegenheid gesteld een gerenoveerde woning te huren. Er werd extra opbouwwerkondersteuning ingezet om bij het verbouwproces de terugkeerders uit de buurt en de andere toekomstige bewoners te organiseren, zodat betrokkenheid zou ontstaan bij de nieuwe buurt. Om het leefklimaat tijdens de verbouw van de buurt op peil te houden was een extra beheerbudget beschikbaar. Gekozen werd voor een gefaseerde aanpak. Gestart werd met de drie zogenaamde 'korte blokjes', waarvan het middelste blokje werd gesloopt om plaats te maken voor een pleintje. De aangrenzende blokjes zouden worden gerenoveerd. In een latere fase (mogelijk was nog ontzaglijk nodig van enkele particuliere panden) volgde de sloop en nieuwbouw van de overige 'lange blokken'. Er werd een commissie Sociaal Proces ingesteld (met vertegenwoordigers van de gemeentelijke afdeling Sociale Vernieuwing, het hoofd wijkbeheer van de deelgemeente, de projectleider van de gemeentelijke dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting, en bewonerssteunpunt Oude Noorden, later aangevuld met de opbouwwerkinstelling) om de sociale doelen van het project te bewaken. De commissie fungeerde tevens als opdrachtgever voor de opbouwwerker.

Dit waren in grote lijnen de condities waaronder de opbouwwerker in de hier beschreven fase van het project (van medio 1996 tot medio 1998) aan het werk tooit.

HET DOEL VAN DE INTERVENTIE

Hoe de doelen van de interventie zijn vastgesteld is moeilijk eenduidig te reconstrueren. Reeds bij aanvang koesterden de verschillende actoren hun eigen doelen. Later, nadat er nieuwe gegevens loskwamen, verschoof het een en ander in de doelstellingen.

In het midden van de jaren negentig, toen besloten werd tot een mix van renovatie en nieuwbouw, dachten veel betrokkenen dat er goede mogelijkheden waren aan de sociale kant om samenhang te behouden en te creëren. De projectleider daarover: 'Van de panden in de korte blokjes kon je door samenvoeging gemakkelijk eengezinswoningen maken. Dat was al jaren een wens in de wijk. We zagen voor ons dat Turkse en Marokkaanse families een huis zouden kopen in het Oude Noorden, en met elkaar die panden gingen opknappen. Dat was het beeld dat ontstond, en daar ben ik in gaan geloven.'

De gegevens over sociale samenhang in de buurt waren vooral gebaseerd op contacten van het bewonerssteunpunt. Deze contacten waren volgens eigen melding beperkt, en daarom werd een grote bewonersvergadering in april 1995, voorafgaande aan de keuze voor sloop of renovatie, gehanteerd als toets. De uitspraak tegen sloop-en-nieuwbouw van de aanwezigen werd gezien als bevestiging dat men op de goede weg was met de keuze voor instandhouding van een deel van de buurt. Het opbouwwerk wilde op basis daarvan een 'initiërende en ondersteunende bijdrage leveren, gericht op het sociale opbouwproces van de nieuwe buurt en op belangenbehartiging van bestaande bewoners'.¹

Doel was te voorkomen dat de bestaande samenhang in de buurt, waar een positieve uitstraling van uitging voor het Oude Noorden, zou verdwijnen. Continuïteit en vernieuwing moesten daarbij in evenwicht staan. Een belangrijke doelstelling was verder te voorkomen dat bewoners die in het Oude Noorden wilden blijven wonen de wijk uit moesten als zij kwalitatief beter wilden wonen of de huidige woning uit moesten. Men wilde daarmee onder andere vermijden dat een deel van het (migranten)kader uit de wijk zou verdwijnen. De opbouwwerker kreeg tot taak om bewoners die in de wijk wilden blijven wonen te ondersteunen bij het overleg over de woningverbetering. De organisatie van bewoners rond de woningverbetering en herinrichting van de buurt werd gezien als het middel om de bestaande sociale structuur te behouden.

Een belangrijk doel was ook om te voorkomen dat tijdens het bouwproces een onleefbare situatie zou ontstaan. Gevoelens van onveiligheid zouden volgens het opbouwwerk kunnen worden voorkomen als verschillende groeperingen in de buurt elkaar konden ontmoeten, met aandacht voor gemeenschappelijke zaken als gebruik en beheer van de buurt.

De *empirische validatie* van deze besluiten bleek niet erg solide te zijn. Bij haar komst had de opbouwwerker de verwachting dat verschillende groepen mensen in de buurt wilden blijven wonen, en zouden terugkeren als koper of huurder van de renoviewoningen.

Ze trof echter weinig sociale samenhang aan in de buurt: 'Wat ik tegenkwam was diversiteit en losse verbanden. Er was een groep Nederlandse vrouwen die de buurt steeds verder achteruit hadden zien gaan. Er waren enkele grote Turkse en Marokkaanse gezinnen, waarvan een aantal al snel verhuisde naar een aangrenzende buurt. Veel mensen in de buurt hadden vooral gemeenschappelijk dat ze aangewezen waren op goedkope woonruimte.'

Gecombineerd met nieuwe gegevens over de mogelijkheden en kosten van renovatie en vertragingen in de uitvoering, leidden deze constateringen tot *bijstelling van de doelstellingen* van het project in het algemeen en van het opbouwwerk in het bijzonder: zorgen voor uitverhuizen met zorg, een goede klachtenafhandeling en de opbouw van een goed netwerk van instellingen die op de buurt waren gericht.

OBJECT VAN INTERVENTIE, DE VASTSTELLING VAN DE BEHOEFTEN EN DE INZET VAN MACHTSMIDDELEN

Het opbouwwerk ging in de beginfase na hoe de verhouding lag tussen vertrekkers en terugkeerders, en welke verschillende groepen en belangen te onderscheiden waren. De volgende groepen kwamen in het vizier: 'vertrekkers', 'kiezers' (bewoners die nog een keuze moesten maken), 'geïnteresseerde kopers van een renoviewoning', en 'voorlopige blijvers in de lange blokken'. Aan de hand hiervan werd de taakstelling van het opbouwwerk geconcretiseerd en werd een aantal kwesties gesignaleerd die van belang waren voor een goed verloop van het proces, zoals het ontbreken van een renovatiebesluit, onduidelijkheid over de prijs van de nieuwe woningen en de noodzaak van extra beheerraatregelen.

Het opbouwwerk rekende het tot haar taak ervoor te zorgen dat deze vragen beantwoord werden: 'Eerst moeten deelbelangen herkend en erkend worden. Vervolgens zal contact worden gelegd tussen de verschillende belanghebbende partijen: om begrip te kweken, de onderlinge communicatie te bevorderen en belangen op elkaar af te stemmen. De verschillende partijen moeten bovenal overtuigd zijn van het belang van de inbreng van bewoners bij het experiment. Deze inbreng is namelijk bepalend voor het al of niet slagen ervan.'

De eerste groep bewoners vertrok met het beschikbaar komen van de verhuiskostenvergoeding eind 1996. Begin 1997 vond een inventarisatie plaats van individuele woonwensen door de woningcorporatie, met als uitslag dat een klein aantal bewoners wilde terugkeren als koper of huurder van een renovatiewoning. Pas in het najaar van 1997 konden twijfelaars en nieuwkomers worden aangesproken, op het moment dat er concrete plannen waren, met tekeningen en prijzen.

'Na enkele maanden was voor mij het beeld gezet', geeft de opbouwwerker aan. 'Waar we het de volgende twee jaar in deze buurt vooral over zouden hebben is een uitverhuisproces.'

Er bleef een groep bewoners over die niet op eigen kracht konden verhuizen. Er was behoefte aan hulp. Er waren bewoners die kwamen vertellen dat ze niet van plan waren om zelf iets te doen. Mensen die niet weg durfden of geen beeld hadden van hoe ze hun leven anders zouden kunnen inrichten. De opbouwwerker: 'In de laatste fase van de uitverhuizing kwam je mensen tegen die buiten je gezichtsveld vielen. Deze mensen moesten uit hun woning worden gesproken, en met veel zorg naar een ander plekje in de wijk worden gebracht.' Zo was er een bewoner die in jaren niet buiten was geweest. Niemand kende hem, zijn familie had geen contact met hem, en zijn huis werd deels bewoond door drugsgebruikers. De eerste stap voor de opbouwwerker was om binnen te komen en contact te leggen. Uiteindelijk konden alle mensen van de eerste blokjes via *overreding* worden bewogen naar een andere woning te gaan. Maar een aantal ging lange tijd hun vervangende woning niet in of bleef dagelijks terugkomen naar hun oude huis. De opbouwwerker: 'Effect van de verhuizing was wel dat deze mensen weer enig contact kregen met de buitenwereld, via de hulpverlening. Ze waren daarvoor volkomen geïsoleerd geraakt.' In extreme gevallen, met drugsgebruikers en

krakers, werd de wijkagent ingeschakeld. Andere *machtsmiddelen* werden niet gebruikt.

Het object van interventie was dus in de eerste fase de groep buurtbewoners die gingen uitverhuizen. In latere fasen verschoof dat naar terugkeerders en nieuwe instromers.

RELATIE TUSSEN OBJECT EN SUBJECT VAN INTERVENTIE

Bij de start van het project maakte de opbouwwerker zich met een brief bekend in de buurt. 'Ik heb ook veel rondgelopen. Het was mooi weer, en er hing een apart sfeertje in de buurt. Er werd veel buiten op straat geleefd. Een motorclub met een honk in de wijk zat ook pontificaal op straat.' Er ontstonden snel contacten. De laatste bewonersavond, waarin informatie was gegeven over de aanpak, was geweest en de mensen zaten met veel vragen. De meest gestelde vraag was: hoe zit het met de verhuiskostenvergoeding, wanneer kan ik hier weg? 'Dat verbaasde me', zegt de opbouwwerker.

'Mensen wilden weg.' Het bleek dat er onzekerheid was over wat er ging gebeuren met de buurt: 'De mensen wisten dat er plannen waren, maar die waren er altijd geweest; wat moesten ze wel en niet geloven? Een aantal bewoners had de houding: ik geloof het wel, ik pak pas mijn koffers als ik een brief krijg dat ik eruit moet. Anderen wilden weg en zochten informatie over de mogelijkheden.'

De komst van de opbouwwerker was zeer welkom.

'Ik was opeens een mens achter de plannen. Daar was men heel blij mee.'

In latere fasen van het project veranderde de relatie. Daarover straks meer.

CONTEXT, ACTOREN, KRACHTENVELD EN LEGITIMATIES

Doordat verschillende actoren uiteenlopende doelen nastreefd, ontstonden meerdere legitimatiegronden. Het krachtenveld is voor een deel te beschrijven aan de hand van de onderscheiden onderbouwingen die door de actoren werden geleverd. Deze legitimaties vormden meestal een mix van ideologische, politieke, emotionele, morele en feitelijke ingrediënten.

Legitimatie vanuit de belangrijkste woningbouwvereniging. De grootste woningcorporatie was vanaf het begin voor sloop en nieuwbouw en keerde zich fel

tegen renovatie. De corporatie twijfelde sterk aan de mogelijkheden van renovatie gezien de technische staat van de woningen en de funderingen. Sloop en nieuwbouw boden ook meer mogelijkheden voor een verbetering van stedenbouwkundige kwaliteit van het gebied en van de openbare ruimte. De corporatie was voorstander van de bouw van duurdere huur- en koopwoningen in het Oude Noorden om het eenzijdige woningaanbod te verbreden, de koopkracht te vergroten en zo de wijk in sociaal opzicht 'omhoog te trekken'. Zoals gezegd nam een andere woningbouwvereniging de renovatie van de korte blokjes over.

Legitimatie vanuit de politiek. In 1994 trad een nieuwe wethouder van stadsvernieuwing en van sociale vernieuwing aan. Bij zijn aantraden wilde hij het beleid een nieuwe impuls geven. In een toespraak 'De tweede fase van de sociale vernieuwing' schetste hij de uitgangspunten voor 'sociale stadsvernieuwing': 'Bij handhaving en renovatie van bestaande woningen blijven mensen wonen in de buurt waar ze aan gehecht zijn en zo zorgen ze vanzelf voor een goede sociale controle. Aan slopen gaat vaak een complete verloedering vooraf en wat je ervoor terug krijgt moet maar worden afgewacht. Het sociale product is niet gegarandeerd. Er keren anonymi terug in de wijk.' De wethouder vond zelfs dat de vroegere stadsvernieuwing reeds voornamelijk een bouwkundige operatie is geweest en zo heeft bijgedragen tot sociale desintegratie. Volgens hem moest er dus niet alleen gekeken worden naar de bouwtechnische kwaliteit, maar ook naar de sociale kwaliteit.²

De inzet van de wethouder was duidelijk. Hij wilde proberen zowel het bouwtechnische als het sociale proces in samenhang te plannen: 'Dan zijn we eigenlijk weer terug bij een ideaal van jaren geleden: integrale stadsvernieuwing. We moeten beginnen mensen te verenigen die er nu wonen, en die er willen blijven wonen.'

Vervolgens kunnen de blokken die blijven staan worden gerenoveerd en beschikbaar worden gesteld aan die bewoners. Daarmee kun je de sociale samenhang in dat gebied handhaven. [...] Daarvoor is samenwerking nodig tussen de architect, de aannemer, de bewoners, de opbouwwerker, de deelgemeente en de gemeente.' Ook over de rol van het opbouwwerk was hij ondubbelzinnig: 'Een sociaal proces kun je niet met bakstenen regelen. Daarom wil ik het welzijnswerk volop op de stadsvernieuwing gaan zetten. Er zal een ander soort opbouwwerker moeten komen, die zich vooral met buurtsamenhang gaat bezighouden.'

Legitimatie vanuit een idee van 'de goede stadsbuurt'.

Op verzoek van de gemeente Rotterdam en de deelgemeente Noord bracht het Verwey Jonker Instituut in juni 1995 een advies uit over het sociale proces.³

Op basis van literatuur over 'de goede stadsbuurt' formuleerden de onderzoekers een aantal condities voor positieve sociale processen, en instrumenten om deze te bevorderen. Als voorwaarden voor het 'goede sociale proces' werden zaken geformuleerd als: een positieve motivatie om in de buurt te wonen, de mogelijkheid om de meerwaarde van de grote stad uit te buiten, een hoge mate van sociaal-economische pluriformiteit, regelmaat in de vernieuwing, continuïteit in de eigenheid van de buurt, werkgelegenheid, gelegenheid tot ontmoeting voor verschillende groeperingen, een gevareerd maatschappelijk middenveld, gedeelde sturing rond gebruik en beheer van de buurt en solidariteit met sociaal zwakkeren.

De genoemde condities waren gebaseerd op literatuur-onderzoek, niet op een onderzoek van de feitelijke ontwikkelingen in de buurt. Men kan deze lijst – in combinatie met de andere legitimaties – beschouwen als een *theoretische validatie* van de interventie. De lijst werd voorgelegd aan een begeleidingscommissie, bestaande uit betrokken bestuurders, ambtenaren en het opbouwwerk. Voor de commissie wogen 'gedeelde sturing rond gebruik en beheer van de buurt' en 'ontmoeting' het zwaarst. Geconcludeerd werd dat de 'handhavingsvariant', met het gecombineerde renovatie- en nieuwbouwprogramma, ruimte zou bieden voor het uitlokken en formuleren van een gemeenschappelijk belang.

Legitimatie vanuit het opbouwwerk. De Bewonersorganisatie Oude Noorden was, daarin gesteund door het opbouwwerk, in 1990 voorstander van sloop en nieuwbouw van de buurt. In de loop van de jaren negentig veranderde de oriëntatie van het opbouwwerk. De bestaande praktijk van bouwen voor de buurt werd ter discussie gesteld, evenals de belangenbehartiging van bewoners via een vertegenwoordigende wijkorganisatie. De bewonersorganisatie veranderde in een netwerkorganisatie van uiteenlopende zelfstandige groepen en de Bewonersorganisatie Oude Noorden werd omgedoopt tot het bewonerssteunpunt Rapsodie dat ten dienste diende te staan van zoveel mogelijk verschillende, autochtone en allochtone, groepen mensen in de wijk. Vanuit deze nieuwe oriëntatie werden de plannen voor sloop- en nieuwbouw van de Wilgenblokjes opnieuw tegen het licht gehouden. Belangrijk

aandachtspunt daarbij was het 'vasthouden van migrantenkader in de wijk'. Dit vormde een belangrijke overweging van het opbouwwerk bij haar keuze voor renovatie van een deel van de woningen. De bijdrage van het opbouwwerk zou vooral liggen in het organiseren van groepen huidige en toekomstige bewoners tijdens het vernieuwingsproces van de buurt.

Zoals gezegd bleek al vrij snel na de start van het project dat de legitimatiebasis voor het opbouwwerk verschoof. Er was minder betrokkenheid van de bewoners dan verwacht, er wilden minder bewoners blijven dan voorzien, er waren (te) veel zaken nog niet geregeld, de duur van het proces was lang en nieuwe gegevens over funderingen en bodemverontreiniging leidden tot verdere vertraging. De conclusie van de opbouwwerker was al vrij snel dat er weinig draagvlak bestond voor gemeenschappelijke initiatieven.

De situatie in de buurt veranderde dan ook in hoog tempo. De beheergroep startte met 16 bewoners, en een halfjaar later waren er 4 over. De opbouwwerker: 'Dagelijks gingen er mensen weg. Samenlevingsopbouw in de zin van 'opbouw' en het leggen van contacten tussen mensen en groepen was in deze fase niet aan de orde. Het was "afbouw". De opbouw volgt in een latere fase. Een kleine groep maakt de passage mee van de oude naar de nieuwe buurt.' Gemeenschappelijk element voor alle groepen was vooral het veranderingsproces van de buurt. 'Dat is de keuze die ik heb gemaakt: in de situatie waarin de bewoners verkeren is informatie en communicatie over de plannen veel belangrijker dan het bij elkaar houden van allerlei groepen.' De belangrijkste legitimatiebasis voor het opbouwwerk in deze fase van het proces werd gecreëerd met behulp van het 'beheerplan' en het 'communicatieplan', waarover straks meer.

POSITIE VAN DE INTERVENTIONIST EN WIJZE VAN AANSTURING

Voor de opbouwwerker was het belangrijk dat ze kon opereren vanuit een onafhankelijke positie. Aan de hand van het opgezette informatiepunt formuleerde ze dat als volgt: 'Bewoners moeten het informatiepunt kunnen zien als iets van hen, en niet als vooruitgeschoven post van de corporatie. Je moet ruimte hebben om bewoners te ondersteunen als ze zich willen organiseren tegen een van de partijen.' De opbouwwerker stelde zich dus op als vertrouwenspersoon, en probeerde van het informa-

tiecentrum een plek te maken 'waar bewoners zich thuis voelden'.

De positie van de opbouwwerker tussen bewoners en instanties bleek een kwetsbare. 'Als opbouwwerker moet je kunnen terugvallen op de instelling waarbij je in dienst bent', is de overtuiging van de opbouwwerker. De instelling heeft volgens haar niet alleen een werkversrol, maar ook een inhoudelijke: 'De instelling moet deze rol claimen en daarover afspraken maken met derden.' Het ontbreken van een duidelijke rol van de opbouwwerkinstelling, als thuisbasis van de opbouwwerker, begon zich te wreken toen bleek dat de opvattingen van de commissie Sociaal Proces en van de opbouwwerker uiteen begonnen te lopen. De commissie hield vast aan de aanvankelijke taakstelling van het opbouwwerk, gericht op het activeren van bewoners en op beïnvloeding van de planvorming, terwijl de opbouwwerker zelf tot de constatering kwam dat hier voor in deze fase van het proces de voorwaarden ontbraken. Ook signaleerde ze negatieve aspecten in de bestaande sociale samenhang. Er ontstonden bijvoorbeeld criminale netwerken. De waarnemingen van de opbouwwerker van ontwikkelingen in de buurt weken af van het beeld dat binnen de commissie Sociaal Proces bestond. De discussie hierover en over de vakmatige keuzen waarvoor de opbouwwerker stond, verliep moezaam. De aansturing was onhelder. Door uiteenlopende verwachtingen en opvattingen kon de commissie Sociaal Proces niet goed fungeren als klankbordgroep voor de opbouwwerker bij de uitvoering van haar werkzaamheden. De opbouwwerker kon niet terugvallen op de opbouwwerkinstelling omdat het opdrachtgeverschap gelegd was bij de commissie Sociaal Proces.

INTERVENTIESTRATEGIEËN

In de eerste fase werd door de opbouwwerker – in samenwerking met bewoners en instanties – een beheerplan en een communicatieplan gemaakt. Een van de eerste initiatieven was om de Opzoomerbus (een vrolijk gekleurde stadsbus die gebruikt wordt voor opzoomeracties) naar de buurt te halen. De bus werd ingezet als mobiele buurtpost, waar bewoners met hun vragen en klachten terechtkonden. De komst van de Opzoomerbus werd aangegrepen om contacten te leggen met uitvoerders van politie, de reinigingsdienst, gemeentewerken, enz. Bij de organisatie waren ruim vijftig personen van allerlei instellingen en organisaties

betrokken. Er kwamen veel bewoners op af en 16 mensen gaven zich op voor een beheergroep. Het beheerplan was bedoeld als een contract met de bewoners, en het vormde voor de opbouwwerker de basis om vanuit te werken. Het plan bevatte afspraken over hoe om te gaan met leegkomende woningen, de verhuur, het dichttimmeren van panden, het schoonmaken van binnenterreinen, het onderhoud van tuintjes, het plaatsen van fietsenrekken, verbetering van de verlichting, enz. Er was jarenlang geen regulier onderhoud meer geweest in de buurt.

Met de medewerkers van de corporaties maakte de opbouwwerker tevens een communicatieplan. Centraal element daarin vormde het inrichten van een informatiepunt in de buurt. 'Ik wilde de uitvoerend werkers van de corporatie in de wijk hebben', licht de opbouwwerker toe. 'Dan raken ze betrokken bij de buurt en kunnen ze van binnenuit hun eigen organisatie beïnvloeden. Ik wilde daar als opbouwwerker niet tussen zitten. Wat ik bespeurde aan weerstand probeerde ik om te buigen naar medeverantwoordelijkheid.'

Een leegstaand pandje werd ingericht als informatiepunt. Bewoners konden daar terecht met klachten over beheer en voor informatie over de plannen. Verder werd het informatiepunt gebruikt als vergaderruimte voor bewoners en instanties. De opening van het informatiepunt in de buurt in april 1997 werd door de opbouwwerker ervaren als een doorbraak.

Een tweede pandje, naast het informatiecentrum, werd ingericht als 'huiskamer' waar het sociaal-cultureel werk na schooltijd activiteiten organiseerde voor kinderen. Het bood tevens mogelijkheden tot het leggen van contacten met ouders. Bij de sloop van het eerste blokje werd een 'sloopfeestje' georganiseerd met de vrouwen en families die moesten verhuizen, als afscheid van de oude buurt. Voor die gelegenheid werd een boekje gemaakt met oude foto's. De kinderen maakten tekeningen van het nieuwe plein dat op de plaats van de gesloopte huizen zou komen. De opbouwwerker zag het betrekken van instellingen als sociaal-cultureel werk en ouderenwerk bij het veranderingsproces in de buurt als belangrijk onderdeel van haar werk. Duidelijke aanwezigheid van dergelijke instellingen in wijken-in-verandering biedt houvast. 'Voor bewoners was het een teken dat ze niet aan hun lot werden overgelaten.'

Rollen van de interventionist

Uit de analyse van het handelingsrepertoire van de

opbouwwerker kwamen – al naar gelang de fase van het project – de volgende rollen naar voren:

- 1 *vertrouwenspersoon* van bewoners, 'mens achter de plannen';
- 2 *intermediair* tussen bewoners, projectteam en tussen bewoners en beheerders;
- 3 *pleitbezorger* van belangen van verschillende groepen bewoners richting projectteam en beheerders;
- 4 *netwerker* met instellingen op het terrein van hulpverlening en van ouderen, met instanties op het terrein van beheer en veiligheid, met sociaal-cultureel werk, scholen en dergelijke;
- 5 *ontwikkelaar* van het informatiecentrum, de huiskamer voor kinderen, het afscheidsritueel van de oude buurt;
- 6 *coördinator* van het informatiecentrum, klachtenafhandeling, het beheeroverleg;
- 7 *ondersteuner* van de beheergroep, de initiatiefnemers van het sloopfeest en groep toekomstige bewoners;
- 8 en '*geoefend waarnemer*' van sociale verbanden en verhoudingen in de buurt.

Deze rollen waren slechts gedeeltelijk bij aanvang voorzien. Ze zijn eigenlijk geleidelijk ontstaan tijdens het proces. Zoals in het voorgaande is aangegeven, ontstond over de invulling en het gewicht dat werd gegeven aan de verschillende rollen, naderhand discussie.

Fasen

Na de fase van uithuisplaatsing brak de opbouwfase aan. Eind 1997, anderhalf jaar na de start van het project, kon de eerste informatieavond worden georganiseerd voor bewoners van de buurt die wilden blijven, gevolgd door een presentatie van de plannen door de corporatie. De opkomst was groot. Uit de sociale inventarisatie was gebleken dat 17 mensen uit de korte blokken belangstelling hadden voor een renovatiewoning, van wie 3 tot 5 als koper en de andere als huurder. De meeste mensen wilden echter weg. Veel ouderen wilden naar een 55+-woning. Ze kregen daarvoor een hoge urgentie. Een aantal migrantenfamilies wilde weg uit de buurt, 'voor hun kinderen'. De meeste vertrekkers gingen naar een andere woning in een oude wijk. Veel bewoners kozen voor een andere goedkope woning. De nieuwe woningen in de buurt werden te duur en huursubsidie werd gewantrouwed.

Een tweede informatieavond, begin 1998, werd georganiseerd voor bewoners die wilden blijven en voor de mogelijkheden van de renovatiewoningen. De belangstelling was groot. De corporatie had de mogelijkheid om de renovatiewoningen te kopen voor een laag bedrag. De meeste mensen wilden blijven en wilden een goedkope woning. De mogelijkheden voor de renovatiewoningen waren beperkt. De corporatie had de mogelijkheid om de renovatiewoningen te kopen voor een laag bedrag. De meeste mensen wilden blijven en wilden een goedkope woning. De mogelijkheden voor de renovatiewoningen waren beperkt.

niseerd voor andere belangstellenden uit het Oude Noorden. Potentiële kopers werden persoonlijk benaderd en ook migrantenorganisaties werden ingeschakeld. Ook de belangstelling voor deze bijeenkomst was groot. 'De zaal was afgeladen vol, met zo'n 150 mensen', vertelt de opbouwwerker. 'Een hele nieuwe kopersgroep van jonge Turkse en Surinaamse bewoners diende zich aan. Ze bleken alles te weten van het systeem van maatschappelijk gebonden eigendom. Dat hadden ze opgevraagd via internet. Ik heb mijn beeld van 'migranten' weer eens moeten bijstellen.'

De informatieavonden kregen echter geen direct vervolg omdat de planvorming stagneerde (door bodem- en funderingsonderzoek) en vervolgens door onzekerheid over de aanneemprijs. Er bleken onder deze condities te weinig aanknopingspunten te zijn voor het opbouwwerk om toekomstige bewoners te organiseren rond het proces van woningverbetering en hun een plek te verschaffen in het besluitvormingsproces. In een volgende fase, vanaf begin 1999, ontstond een nieuwe situatie. De aanneemprijs van de renovatiwoningen bleek door ontwikkelingen op de bouwmarkt zo gestegen te zijn dat renovatie niet meer haalbaar was. Besloten werd tot sloop van de resterende twee korte blokjes, en nieuwbouw van één van de blokjes, met vergroting van het plein. Geregistreerde kopers en terugkeerders van de renovatiwoningen werd een 'sociaal acceptabele' koopprijs geboden. Tevens werd besloten tot versnelde sloop van de lange blokken in verband met de verslechtering van de woon- en leefsituatie.

Onzekerheden, onverwachte gebeurtenissen en nieuw opduikende informatie

Het zal duidelijk zijn dat de fasen in de interventie min of meer gestuurd werden door allerlei, vaak onverwachte, ontwikkelingen in zowel het bouwproces als het sociale proces. Het was volgens de opbouwwerker belangrijk voor de planning van de interventie om de informatievoorziening goed te organiseren: 'Er gebeurt veel, er gaan verhalen en de onzekerheid leidt tot veel ruis. Er ging veel fout in de voortgang. Dat je halverwege het proces nog funderings- en bodemonderzoek moet doen kan absoluut niet. Bewoners ervaren dat als: ze houden ons voor de gek. Je moet een godsgeloof hebben om te denken: ik kom echt in dat huis te wonen. Mensen hadden er volgens plan begin 1999 moeten wonen, terwijl dan de aanbesteding nog niet rond is.'

Het bleek een project op zich om erachter te komen

hoeveel mensen er precies in de buurt woonden: 'Er zit een verschil tussen de officiële opgave en de praktijk met onderverhuur, kraken, inwoning, enz. Mensen die al lang in de buurt woonden en iedereen kenden hielpen het beeld compleet te maken. Maar er bleven wekelijks bewegingen.' Ook de informatie over de sociale verhoudingen in de buurt was niet eenduidig. De opbouwwerker: 'De sociale verbanden die bestaan in de buurt kunnen verschillend worden gewaardeerd. Er is een eigen cultuur, men handelt gezamenlijk, er zijn informele circuits, er is hulp en kennis. Maar je stuit ook op grijze gebieden, je ziet mensen die vooral bezig zijn met overleven, mensen die betrokken zijn bij illegale praktijken, die de norm gingen stellen in de buurt.'

De opbouwwerker had uiteindelijk een netwerk van vrouwen opgebouwd dat gebaseerd was op het 'over en weer geven van eerlijke informatie'. 'Anders kom je er niet uit. Op een bepaald moment trek je de conclusie dat je een aantal dingen niet wilt weten. Je moet terug naar de zaken waar je wat mee kunt.'

Onbedoelde gevolgen

Met het vertrek van bewoners en de groeiende leegstand kwam het leefklimaat steeds meer onder druk te staan. Naast zorg voor een goede uitverhuizing werd een van de hoofdtaken van de opbouwwerker het instandhouden van een zo goed mogelijke leefsituatie samen met bewoners en beheerders in afwachting van de renovatie en de komst van nieuwe bewoners.

Ondanks de extra veegeurten door de reinigingsdienst vervuilde de wijk steeds meer. De speelplaatsen werden schoongemaakt, maar een paar uur later lag er weer zwerfvuil. Er werd steeds geprobeerd om nieuwe afspraken te maken en snel te reageren. Als het hek om het sloophok opengebroken was werd het de dag later dichtgemaakt. Maar de opbouwwerker kreeg de indruk te dweilen met de kraan open: 'Bewoners bleven boos naar de gemeente bellen, wat weer leidde tot de vraag: hoe kan dat nou? Maar er werd echt alles aan gedaan.' De zaak verergerde: 'Het ging om extreme dingen. Veel drugshandel, pandjes die gebruikt werden voor handel en als huiskamer van gebruikers, dichtgetimmerde huizen werden opengebroken enz. Een nieuwe groep krakers kwam op de buurt af en hield rondleidingen langs leegstaande panden. Anders dan de krakers die al langer in de buurt woonden had deze nieuwe groep geen boodschap aan de bewoners van de buurt.'

De opbouwwerker trok de meldingen een voor een na.

'Ik heb steeds alle klachten op een rij gezet, en ben nagegaan wat er gedaan kon worden. Daarna meldde ik dat weer terug naar de betrokken bewoners. Ik vind dat een vorm van dienstverlening die op orde moet zijn.' Politie en corporatie werkten voluit mee. De politie kende de buurt. Ze wisten op welke plekken er iets aan de hand was. 'Ze zaten met het probleem dat echt ingrijpen alleen mogelijk was als ze veel klachten kregen. De meldingen vielen in het verzorgingsgebied van de politie niet op, was de boodschap. Toen de druk vanuit de buurt werd opgevoerd via het beheeroverleg kwamen de signalen beter over. Afspraak was dat bewoners klachten direct meldden, bij het infopunt of bij de politie.' Met de corporaties was afgesproken dat de buurt er zo lang mogelijk leefbaar uit zou zien, met gordijntjes voor de ramen en dergelijke. Dat hielp op een bepaald moment niet meer en besloten werd tot het dichttimmeren van leegstaande panden. De corporaties kwamen de afspraken goed na. Maar als een pand was dichtgezet werden de platen even later weer losgehaald. De corporatie kreeg dan het verwijt dat ze te weinig deed: 'Er ontstond een soort hopeloosheid', schetst de opbouwwerker. 'Op een bepaald moment is zelfs overwogen om panden dicht te kooien, met hekken achter het plaatwerk.'

Evaluatie van proces en uitkomst

Begin 1999 concludeerde de opbouwwerker onomwonden dat de centrale doelstelling van de inzet van het opbouwwerk, namelijk het bevorderen van sociale samenhang via participatie van terugkeerders uit de buurt en andere toekomstige bewoners in de planvorming, in deze fase van het project niet was gerealiseerd. Geleidelijk kregen doelen als het ondersteunen van initiatieven van groepen bewoners in de buurt en het werven en begeleiden van toekomstige bewoners minder gewicht. Daarbij was de vertraging in de planning een belangrijke factor. Het accent kwam te liggen op het zorg dragen voor een zorgvuldig uitverhuisproces, het op peil houden van een redelijk leefklimaat tijdens de verbouw van de buurt en het ontwikkelen van netwerken van instellingen in de 'buurt-in-verandering'. Een tweede factor die leidde tot het bijstellen van de doelen werd gevormd door de sociale verhoudingen in de buurt. De opbouwwerker: 'Relaties in de buurt waren kwetsbaar en eerste prioriteit was om te zorgen dat er geen escalatie optrad. Ik koos niet voor het activeren van bewoners. Bij activeren gaat het om een nieuwe groep

bewoners, waarmee nieuwe regels gemaakt moeten worden. Op dat punt ben ik van gedachten veranderd.' Een derde factor betreft de inbedding van het werk van de opbouwwerker. Op het moment dat de opbouwwerker constateerde dat ze haar doelen moest bijstellen kreeg ze weinig rugdekking van de opdrachtgevers: 'In de situatie waarin bewoners verkeerden was informatie en communicatie over plannen veel belangrijker dan het bij elkaar houden van groepen. Dat is de keuze die ik gemaakt heb.' De discussie over deze keuze in de commissie Sociaal Proces verliep moeizaam. Er was binnen de commissie het gevoel dat er binnen de doelstelling werd gewerkt, ook al was er sprake van een uitverhuisproces. De bestaande sociale verbanden werden weliswaar grotendeels opgebroken, maar daarvoor in de plaats zouden volgens de commissie nieuwe verbanden terugkomen.

De opbouwwerker: 'Beelden over sociale samenhang liepen uiteen. Ik vatte sociaal verband op als de families in de buurt en de mensen die er altijd gewoond hadden. Anderen legden de nadruk, achteraf, veel meer op nieuwe instroom en kansen voor nieuwe groepen bewoners.' Ook bleek dat de schaal waarop men zich oriënteerde niet overeenkwam. De opbouwwerker: 'In mijn visie was inzet van het programma het behoud van de bestaande sociale samenhang in de *buurt*. Gaandeweg kwam de nadruk echter te liggen op sociale samenhang op het niveau van de *wijk*, met als hoofddoel het vasthouden van bepaalde groepen bewoners.'

Het zal duidelijk zijn dat er, ondanks de flexibele bijstelling van doelen en middelen tijdens het proces, vanaf het begin een onduidelijkheid in de positie van de opbouwwerker zat. Het leggen van het opdrachtgeverschap bij de commissie Sociaal Proces was een weeffout. Door het toetreden van de opbouwwerkinstelling tot de commissie werd de onduidelijkheid ten aanzien van posities en verantwoordelijkheden vergroot. Een opbouwwerkinstelling zou de aansturing van de opbouwwerker zelf moeten claimen in overleg met financiers, instanties en bewonersgroepen. Daarbij kunnen afspraken worden gemaakt over de doelen van de opbouwwerkinstelling en over de overlegkaders waarin wordt geparticeerd. De uitwerking daarvan in interventies en methodieken is echter de professionele verantwoordelijkheid van de opbouwwerker en de opbouwwerkinstelling zelf.

Het project ging van start onder een ongunstig gestemde. Er was geen consensus over de aanpak van de stads-

vernieuwing in de buurt. Een belangrijke partner, een van de grote woningbouwcorporaties, trok zich terug als ontwikkelaar van 'de korte blokken'. Na de herverkaveling van het bezit met een andere woningbouwcorporatie ontstonden voorwaarden voor een constructieve inzet van de betrokken partijen. Dit heeft echter niet geleid tot convenanten met betrekking tot de planontwikkeling en het sociaal proces waarin de belangrijkste partijen (corporaties en gemeentelijke diensten) hun inzet vastlegden.

Een sterk punt was dat de wethouder van stadsontwikkeling en sociale vernieuwing kon optreden als achtervanger/voortrekker. Een zwak punt was dat de corporaties geen deel uitmaakten van de commissie Sociaal Proces. Een aantal leden van deze commissie signaleerde dat de vrijblijvendheid van de projectorganisatie oorzaak is geweest van de grote vertragingen en onduidelijkheden in de planvorming. De opbouwwerker dreigde daardoor terecht te komen in de rol van 'duwer en trekker' en in een positie van 'een vergaerbak van dingen die misgaan'.

SOCIAAL EN FYSIEK?

Terugkerend naar de rol van het opbouwwerk op het snijvlak van het fysieke en het sociale kunnen drie conclusies worden getrokken over de kwesties die aan het begin van dit artikel zijn aangekaart.

Ten eerste illustreert deze casus de stelling van de RMO dat herstructurering van woningen niet vanzelfsprekend leidt tot meer leefbare wijken. De aandacht die de RMO vraagt voor onderzoek naar de **voorwaarden** waaronder herstructurering de beoogde sociale doelen kan halen, kan vanuit deze casus worden onderschreven. In dit project is expliciet gepoogd de belangrijkste voorwaarden daarvoor te realiseren in zowel de sociale als de fysieke sfeer. De inzet van het opbouwwerk vormde daarin een proef op ware grootte met 'een ander soort opbouwwerker die zich vooral met buurtsamenhang gaat bezighouden'. De opbouwwerker kwam daarbij terecht in de rol van 'hoeder van het buurtje' terwijl de voorwaarden voor het realiseren van sociale samenhang in de fysieke en in de sociale sfeer gaandeweg meer gingen ontbreken. Een 'nieuwe gemeenschappelijkheid' is vooralsnog niet ontstaan. Het opbouwwerk kan daartoe alleen een bijdrage leveren onder bepaalde condities en in samenwerking met andere partijen.

Ten tweede blijkt het onderscheid tussen 'sociaal' en

'fysiek' in dit project voor 'sociale stadsvernieuwing' niet scherp. Op basis van sociale doelen ('behoud sociale samenhang') werd gekozen voor specifieke fysieke ingrepen (renovatie van een deel van het buurtje met goedkope en grote koopwoningen). Ook de voorgestelde fysieke ingrepen van het alternatieve voorstel (slopen en nieuwbouw) bevatten sociale doelen ('het sociaal omhoogtrekken van de buurt').

Er was dus sprake van verwevenheid van de sociale en de fysieke interventies, waarbij de één voorwaarde vormde voor de ander.

Ten derde laat deze casus zien dat sociale interventies weliswaar moeilijk lineair zijn te plannen – er wordt zoals gezegd meer bijgestuurd dan gestuurd – maar dat een grondige feitenverzameling in alle fasen van de interventie nodig is voor de zorgvuldige terugkoppeling en het bijstellen van doelen tijdens het proces. De opbouwwerker deed daartoe enkele individuele pogingen, maar kon daarbij niet teruggrijpen op onafhankelijk verkregen informatie over sociale en fysieke ontwikkelingen in de buurt. Daardoor konden de verschillende beelden over 'sociale samenhang' niet goed getoetst worden. Een dergelijke toets vormt een essentiële voorwaarde voor het effectief samenbundelen van interventies in het sociale en het fysieke.

Met dank aan Hetty Zeegers, opbouwwerker

NOTEN

- 1 Voorstel voor inzet opbouwwerk met betrekking tot de Wilgenblokjes; bewonerssteunpunt Rapsodie, juni 1996.
- 2 H. Meijer, De tweede fase van de sociale vernieuwing. Sociale Dynamo, Rotterdam 1994.
- 3 Zaagmolengebied, advies over 'het goede sociale proces' in het licht van twee varianten van bouwkundige buurtvernieuwing; Verwey Jonker Instituut, juni 1995.

LITERATUUR

- Achterhuis, *Politiek van goede bedoelingen*. Amsterdam, 1999.
 Arendt, H., *Vita activa*. Amsterdam, 1994.
 Duyvendak, J.W., *Opbouwwerk 2000, Beeld en perspectief*. 2000.
 Laan, G. van der, *Sociale activering als sociale interventie*. Interne publicatie Universiteit Utrecht ASW, 1998.

- Lewin, K., *Resolving social conflicts*. New York, 1948.
- RMO, *Stedelijke Vernieuwing*. SdU Den Haag, 1997.
- Veenen, A.F. van, *Onze straat, straatgroepen binden strijd aan met overlast en criminaliteit*.
Rio/Opzoomer Mee, Rotterdam, 1996.
- Veenen, A.F. van, *Sociale stadsvernieuwing, opbouwwerk in de Wilgenblokjes*. IGG Voogt, Wiertsema & van Veenen, Rotterdam, 1999.

SUMMARY

Community organisation and urban renewal

In many post-war low-income neighbourhoods housing blocks are being demolished and replaced by new houses for the better-income group in order to revitalise these neighbourhoods. In this process material housing issues and immaterial social issues are strongly intertwined, and community organisation is being confronted with new challenges as it aims at involving residents in order to attain affordable housing. The more so, because in these neighbourhoods urban regeneration often ends up in displacing residents. This article presents a case of urban regeneration and describes how community organisation in a neighbourhood in Rotterdam needed to juggle between social interventions aimed at displacing and at involving residents.